

***Gabdulla Tukay Éntsiklopédiyesé* [Abdullah Tukay Ansiklopedisi], Baş r daktoru Z. Z. Rameev, Galimcan İbrahimov is. T l, Edebiyat hem Sengat İnstitutu, Kazan 2016, 864 b. (ISBN: 978-5-93091-203-6).**

Abdullah Tukay (1886-1913), Tatar halkının mill  kimliğini belirleyen bir sembol, estetik anlayışının ve yazılı edebiyatının gelişim sürecine en büyük katkısı yapan Tatar şairidir. Tatar halkı, şairin bıraktığı edebî mirasla günümüzde de yakından bağlantılı bir şekilde yaşamaktadır. Tukay, aynı zamanda Türk dünyasının önemli aydınlarından biri ve bilinen bir yazardır. Şairin mirasını etraflıca öğrenmek, Tatar edebiyat bilimi açısından büyük önem taşımaktadır. 2016 yılında, Tataristan'da *Abdullah Tukay Ansiklopedisi* yayımlanmıştır. Büyük şairin hayatı ve edebî mirasını geniş bir şekilde ele alan bu ansiklopedi, Tukay ile ilgili tüm bilgileri toplamak amacıyla ortaya çıkmıştır. *Abdullah Tukay Ansiklopedisi*, Tatar Kiril alfabesine göre sıralanan 2.358 makaleyi içermektedir. Bu çok ciddi ve özel bilimsel çalışmaya ilişkin çabalar, 20 yıla yakın bir zaman dilimini kapsayan bir tari eye sahiptir. Böyle bir ansiklopedinin önemini, ilk defa 1978 yılında Tatar bilim insanları Nil Yuzeev (1931-1996), Ebrar Kerimullin (1925-2000) ve Fl n Musin (1939-2009) dile getirmişlerdir. Ne var ki o dönemde bunu gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. Ancak 1990'lı yıllarda Sovyet sisteminin  okmesi neticesinde ortaya çıkan küresel ve toplumsal değişimlerin etkisiyle Tatar halkının edebî ve kültürel mirasının öğrenilmesi için yeni imk nlar oluşur. Tataristan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin de kurulması ile yeni ve güncel konulara önem verilmeye başlanmıştır. 1993 yılında Tataristan Bilimler Akademisi  yesi Profesör Nil Yuzeev, *Abdullah Tukay Ansiklopedisi*'ni hazırlama görevine atanmıştır. 1998 yılında ansiklopedide yer alması düşünülen makale ve belgelerin listesi hazırlanmış ve çalışmalara başlanmıştır. *Abdullah Tukay Ansiklopedisi*; Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Kazan Federal  niversitesi ve diğer bilim ve yüksek eğitim kurumlarında görev alan bilim adamlarının ortak çabaları ile hazırlanmıştır. Nil Yuzeev'in vefatından sonra 1996 yılında, bu çalışmanın yürütülmesi görevine Z. Z. Rameev getirilmiştir.

Ansiklopedinin büyük çoğunluğu edibin manzum ve mensur eserleri hakkında kuramsal bilgileri, eserlerin olay örgüsünü, konusunu ve ana fikrini ortaya koyan incelemelerden oluşun makalelerden ibarettir. *Tukay Ansiklopedisi*'nin büyük kısmını teşkil eden bu bölüm, Tukay'ın kaleminden çıkmış 780 eser hakkında birbirinden bağımsız yazılan makalelerden oluşmaktadır. Bu makaleler içinde, son yıllarda bulunmuş veya Sovyet ideolojisi baskısından dolayı daha önce şairin kitaplarında yer almamış, siyasi ve toplumsal konuları içeren 40 civarında yazısı da yer almıştır. Her makale; eserin türü, ne zaman ve nerede yayımlandığı, daha önce hangi kitaplarda (ciltlerde) yer

aldığı, kimler tarafından başka dillere çevrildiği, eserlerin müzik ve tiyatro ile bağlantısı hakkında bilgiler içermektedir. Bu makalelerde Tukay'ın sanatsal düşünce özellikleri; lirik eserlerinin türü, üslubu, yöntem ve yaratım süreçleri, eserlerinde yer alan dinî-ahlaki konular, halkçılık ve millilik gibi kavramlar bağlamında araştırılmaktadır. Makalelerin sonunda ise kaynakça verilmiştir.

Ansiklopedide Tukay'ın biyografisi ile ilgili bilgilere de genişçe yer verilmektedir. Bu makaleler; Tukay'ın anne babası, soy ağacı, akrabaları, dostları, tanıdıkları, meşhur çağdaşları ve okul arkadaşları hakkında, yani şairin hayat yolu ile ilgili bilgiler içermektedir. Burada Tukay'ın halk şairi olarak yetişmesinde etkili olan şahıslara da büyük bir yer ayrılmıştır. Bu makaleler için ana kaynak olarak Tukay'ın "Aklımda Kalanlar" isimli otobiyografik hikâyesi, şair ile ilgili çağdaşları tarafından kaleme alınan hatıralar, arşiv ve müzelerde muhafaza edilen fotoğraflar, nüfus kayıt defterleri ve buna benzer başka belgeler kullanılmıştır. Bununla beraber ansiklopediyi hazırlayanlar; bazı şahısların gerçek adlarının, soyadlarının, doğum, ölüm tarihlerinin ve benzeri bilgilerin tespit edilmesinin mümkün olmadığını da belirtmişlerdir.

Aynı zamanda *Tukay Ansiklopedisi'*nde yazarın biyografisi ve eserleri ile bağlantısı olan yerlerden bahsedilmektedir. Şairin eserlerinde karşılaşılan şehirler ve köyler, yaşadığı veya uğradığı misafirhaneler, kendisinin veya arkadaşlarının eğitim aldığı medreseler ve Kazan, Arça ve Uralsk'ta bulunan müzelerden bahsedilmektedir. XX. yüzyıl başında Petersburg'da Rus ve Türk-Tatar dillerinde neşredilmekte olan *Siniy Jurnal* (Синий журнал) *Jivopisnoye Obozreniye* (Живописноеобозрение), *Tovarişç* (Товарищи), *Musul'manskaya Gazeta* (Мусульманскаягазета), *Satirikon* (Сатирикон), *Ülfet* (Өлфәт), *Et-Tilmiz* (Әттилмиз) gibi gazete ve dergiler hakkında da değerlendirmelerde bulunulmuştur. Tukay, kendi eserlerinde bu yayınlara yönelik farklı yaklaşımlarını da belirtmiş, bazen bu yayınların içeriklerinden istifade etmiş ve kendi eserlerine de yansıtmıştır.

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi kapsamında ele alınan ve ansiklopedinin büyük çoğunluğunu oluşturan makalelerde Tukay yapıtları, Türk-Tatar edebiyatının bin yıllık tarihi ile bağlantılı olarak ele alınmıştır. Birinci sırada Tukay'ın severek okuduğu, ilham aldığı, etkilenecek yazdığı önceki dönem Türk-Tatar edipleri yer almaktadır. İkinci sırada Tukay'la aynı dönemde yaşayan yazarlar ve sonraki dönemlerde, özellikle de Ekim Devrimi'nden sonraki yıllarda yazılan eserlerde Tukay geleneğini izleyen, devam ettiren yazarlar ele alınmıştır. Örneğin, Tukay'ın şiire olan sevgisinin uyanmasında etkili olmuş Türk Tanzimat edebiyatı üzerinden onu Fransız ve Avrupa edebiyatının güzel örnekleri ile tanıştıran, Türk Abdül Veli Emrullah'ın tam adı, yaşadığı yıllar ve eserleri meçhuldür. Anlaşılan, Tukay ile ilgili bu ve buna benzer konular karşılaştırmalı edebiyat bilimi araştırmaları için ortam sağlamaktadır ve ileride yapılacak çalışmalara zemin hazırlamaktadır. Ayrıca bu bölümde çeşitli Tatar şair ve yazarlarının eserlerinde yer alan Tukay imgesine de yer verilmiştir. Ansiklopediyi oluşturan makalelerin bir kısmı tekrar elden geçirilmiştir. Çünkü son 20 yılda yazılan makalelere yeni bilgiler eklenmiş, özellikle de Sovyet ideolojisi etkisi altında yazılan makalelerin yeniden yazılmasına karar verilmiştir. Bu bölümde Tukay'ın Tatarca, Rusça ve yabancı dillerdeki süreli yayın ve neşriyatlar [*Fiker* (Фикер), *Uklar* (Уклар), *El-Asrü'l-Cedid* (Әлгасреләждид), *Yeşen* (Яшен), *Yalt-Yolt* (Ялт-йолт)] ile bağlantısını inceleyen makaleler yer almıştır.

Ansiklopedide yer alan 350 makalede Tukay eserlerinin dünya edebiyatı ile bağlantılarından bahsedilmektedir. Günümüzde Türk halkları her ne kadar Tatar şairin eserlerini orijinalinden okuyabiliyorlarsa da, onun eserleri; Türk, Rus, Avrupa ve Doğu dillerine de çevrilmiştir. Günümüze dek Tukay eserlerinin 30 dile çevrildiği bilinmektedir. Aynı zamanda dünya edebiyatının güzel örnekleri ile aşına olan ve eserleri yabancı edebiyatların etkisini başarılı bir şekilde yansıtan Tukay mirasını diğer milli, edebî, kültürel bağlantılar çizgisinde öğrenmek, içinde bulunduğumuz küreselleşme döneminde ayrı bir önem taşımaktadır. “Tukay ve İslam” alt başlığı altında birleştirebileceğimiz makaleler, yazarın eserlerindeki dinî motifler ve Sovyet Dönemi’nde farklı tartışmalara konu olan meseleler, *Tukay Ansiklopedisi*’nde günümüz araştırma ve buluşlarına dayanarak aydınlatılmıştır.

Tukay Ansiklopedisi’nde farklı ülkelerde yaşayan edebiyat bilimci ve Türkologların bilimsel makaleleri de yer almıştır. Bu makaleler, konu ile ilgili sadece bibliyografik bir zenginleştirme sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Tatar şairin eserlerinin dışarıdan değerlendirilmesine de imkân vermiştir. Türkiye ve dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan M. Fuat Köprülü, Nadir Devlet, Ali Akış, Mustafa Öner ve Fatma Özkan gibi meşhur bilim insanları Tukay’ı dünyaya tanıtmaya maksadıyla Türk dilinde yazmışlardır. Bu tematik yöne yurt dışında yaşayan Tatar kökenli bilim adamları, yazarlar, şairler de dâhildir. Örneğin, kökeni Tatarlara uzanan Naile Binark, çocuklar için Tukay hakkında Türk dilinde bir piyes kaleme almıştır. Ansiklopedide sadece Tatar bilim adamlarının makaleleri değil, Rusya’nın başka bölgelerinde ve yurt dışında yaşayan uzmanların, bilimsel kurumlarda çalışan (Azerbaycan Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti) bilim adamlarının da makaleleri yer almıştır.

Ansiklopedide Tukay ve eserlerinin sanatın farklı dallarına – tiyatro, televizyon, sinema, resim, heykel, dekoratif ve müzik – nasıl yansıdığı da incelenmektedir. Bu bölüme dâhil olan makaleleri üç alt başlıkta birleştirebiliriz: Tukay ve müzik, Tukay ve tiyatro, Tukay ve resim.

Ansiklopedide Tukay üzerine araştırma yapan bilim insanlarının çalışmalarını konu alan makalelere de yer verilmiştir. Tukay’ın hayatı ve eserleri hakkında görüşünü belirtmeyen Tatar edebiyat bilimcisine rastlamak neredeyse imkânsızdır. Fakat burada Tukay’ın hayatı ve eserleri ile ilgili monografi, tez gibi çalışmaları ortaya koyan, onun eserlerini toplamada hizmetleri bulunan, makalelerinde Tukay hakkında önemli ve dikkat çekici fikirlere yer veren edebiyat bilimcilere, tekstoloji uzmanlarına (metin inceleme, dil içi çevirmenler) yer verilmiştir.

Ansiklopediye Tukay’ın kullandığı müstear adlar hakkındaki makaleler de dâhil edilmiştir. Şair, eserlerini kaleme aldığı dönemde 750 eserini 70 civarında açık ve gizli imza, müstear ad kullanarak okurlara sunmuştur.

Tukay Ansiklopedisi’nin sonunda dört bölümden oluşan bir ek sunulmuştur. Ekte şairin hayatının ve eserlerinin kısa bir kronolojisi, hayatı, en önemli eserlerini içeren bir kaynakça, şairin kullandığı kafiyeler sözlüğü, Abdullah Tukay Onur Ödülü’nü kazanan şahısların listesi de yer almıştır. Ansiklopedide her makale sonunda konu ile ilgili ana kaynaklar gösterilmiştir. Bu, gelecekte Tukay ile ilgili yapılacak çalışmalar için bir anahtar ve kaynak rolünü üstlenmektedir.

Ansiklopedide 800 civarında pek çok farklı türden görsel yer almıştır: fotoğraflar, önem arz eden mekânların resimleri, heykeller, şarkı notaları, sahne eserleri (fragman) görüntüleri, sanat eserleri, şair hayattayken neşredilen kitap ve dergilerdeki resimler ve karikatürler.

Büyük Tatar şairi Abdullah Tukay'ın ebedî adını dünya medeniyetinin Shakespeare, Goethe, Schiller, Puşkin, Lermontov, Nevai ve Abay gibi temsilcileri ile aynı sırada ebedileştirerek, özel olarak Tukay'a adanmış bir ansiklopedinin hazırlanması ve yayımlanması; Tatar halkının geçmişine ilgi duyan, bugünü ve yarınını da düşünen her insan tarafından ilgi ile karşılanmıştır.

Kapsam olarak geniş ve derin bir içeriğe sahip, yeni fikirler ve belgeler ile zenginleştirilmiş makalelere yer verilen ansiklopedi, Tukay dünyasının büyüklüğü ve derinliğini sınıfsal ve ideolojik etkilerden uzak kalarak ortaya koymaktadır. *Tukay Ansiklopedisi*; şairin mirasına, farklı dillere çevrilen eserlerine, edebî geleneklerine, Doğu ve Batı edebiyatları ile bağlantılarına, Tatar edebiyatına, tiyatrosuna, sanat eserlerine ve müziğine yansımalarına ilgi duyan her insan için birbirinden farklı ve değerli bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda Tatar halkının Tukay'a duyduğu büyük saygı ve sevgisinin bir göstergesi olarak nitelendirilmektedir.

Zufar RAMEEV*
İlsever RAMİ**

* Prof. Dr., Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Kazan / Tataristan Cumhuriyeti / Rusya Federasyonu, zufarzaymi@yandex.ru

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Çeviribilim Bölümü, İstanbul / Türkiye, ilsiyar.rameeva@okan.edu.tr